

SZABADOS GYÖRGY

## 907 emlékezete



„Árpád fejedelem az Úr megtestesülésének 907. esztendejében elköltözött e világról. Tisztességgel temették el egy folyócska forrása felett, ahonnan az kómederben folyik Attila király városába. A magyarok megtérése után azon a helyen egy Fehérnek nevezett templomot emeltek Szűz Mária tiszteletére.” Árpád fejedelem végidejéről Béla király jegyzőjének Gesta Hungarorum tudósít e szavakkal. Amennyiben elfogadjuk ezt az Anonymus által felkínált dátumot (amit nyugodt szívvel megtehetünk, mert nagyságrendileg mindenképpen helytálló, különben sincs erre vonatkozó más adatunk), úgy 2007-ben Árpád halálának 1100. évfordulójához érkezünk. Kevésbé ismeretes, hogy a 907. esztendő egy másik jeles eseménnyel is büszkélkedhetik: július 4-én és 5-én zajlott le a keleti frankok elleni csata Pozsony alatt, korai hadtörténetünk egyik legfényesebb, méltatlanul elfeledett helytállása. Sajnos erről magyar krónikás nem emlékezett meg; a korabeli kútfők közül csupán két német évkönyv szükséges tudósítása árulkodik övéik súlyos vereségéről. „Nagyon szerencsétlen harc folyt Brezalauspurchnál július 4-én” – ismeri el a Salzburgi Évkönyv. Ennél többet mond a Sváb Évkönyv, amely meglepő tárgyilagossággal ítél úgy, hogy a bajorokat felelősség terheli saját balvégzetük miatt: „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” (A Keleti Frank Királyság keleti, Kárpát-medencéig érő tartománya volt akkor Bajorország. A harci cselekmények lefolyásáról csak egy kései humanista szerző, a bajor Aventinus szól részletesen.)

907 kettős jelentősége megannyi kérdést vet fel. Mit árulnak el Árpád fejedelem életéről az írásos emlékek, közülük melyek tarthatóak hitelesnek, vagy legalább életszerűnek? Mikor milyen árnyalatokkal színesítette alakját az utókor, amíg eljutott a Vörösmarty Mihály eposzába foglalt, Feszty Árpád körképén és Munkácsy Mihály festményén látható, a köztéri szobrokba öntött-faragott diadalmas honszerzőig? Ki volt a magyarok első fejedelme? Mikor született Árpád? Szakrális uralkodó volt, vagy hadvezér? Részt vett-e a pozsonyi csatában? Mi a nyárközépi győzelem történelmi értéke? E gondolatok – elsősorban az Árpád személyére vonatkozóak – jó része a tudományos értelemben veendő magyar történetírást kialakulása óta, vagyis negyed évezrede foglalkoztatják. Annyi bizo-

nyos, hogy a kérdésekre adható válaszok többségét csak a valószínűség szintjén fogalmazhatja meg a IX–X. század eseményrendjét kutató történész.

A magyarok – egyértelműen elkülöníthető politikai szervezatként – a IX. század első felében jelentek meg a történelem írott lapjain. Bár a rovás emlékek ismeretében bizonyosan rendelkeztek saját írásbeliséggel, nem maradt ránk belső, anyanyelvű feljegyzés a régmúltról. A IX–X. század sorsdöntő eseményeiről ilyenformán külső – muszlim, bizánci, szláv, majd nyugat-európai – kútfők szólnak, és amikor a magyar történetírás végre megszületik, a hazai hagyományból merítő klerikusok a keresztény szemlélet szűrőjén keresztül láttatják a pogány kort. Ők döntöttek afelől, mely események méltóak arra, hogy felvegyék őket a túlélést jelentő latin nyelvű írásbeliségbe.

A XI. század derekán útjára induló historiográfiánk eleinte monarchikus iránnyal volt, de az archaikus feljegyzések legbővebb változata a XIV. századi krónikaszerkesztmény sorozatos átfogalmazásuktól, szemléleti váltásoktól érintett szövegeiben olvasható. Jellemző, hogy Árpád bejövételének ideje felől sincs közmegegyezés: az Anjou-kori krónikairódalom két szövegcsaládjában a Budai Krónika köre 888-at írt, míg a Képes Krónika s a vele rokon kódexek a 677. évet mondták. Korábbi íróink közül Anonymus 884, Kézai Simon 872 mellett foglalt állást. A középkori műveltséget összegző Thuróczy János 1488-ra egy új megfigyeléssel, 744-gyel állt elő, és ezzel hosszú időre tartósította a korai magyar történelem kronológiájában eluralkodó zavart. A tartalmi elemek tekintetében kifejezetten szűken mért örökséget hagytak ránk a krónikák. A szállásváltásban játszott főszerepen ráadásul Árpádnak osztoznia kellett apjával, Álmossal, még hozzá úgy, hogy a keresztény írásbeliségbe átmentett pogány mítosz fenségessége egyedül az apa alakját övezte. Az Álmos uralkodói nagyra hivatottságáról szóló jövendölés, a turul-monda után következik az Erdélybe vonulás, ott Árpád első kapitánnyá választása, Álmos megöletésének végzetszerűen tömör kinyilatkoztatása. Krónikáink egyedül a fehér ló mondájában elevenítik meg igazán Árpád népét. A 28. fejezetbe foglalt történetben népregezeszerű tagozódás fedezhető fel: háromszori követjárás jelöli ki a honszerzés három állomását, amikor is fehér lovon, féken, nyergen veszik meg az országot Szvatopluktól (!), aki meggondolatlanul annyi földet, vizet és füvet enged át a furfangos magyaroknak, amennyit azok kérnek. A cselekvő, emberközelségbe hozott hős azonban ekkor sem Árpád. Páratlan szerencsénk, hogy e mondának létezik egy kései lejegyzésű, de magyarul szóló változata is. Az Ének Pannónia megvételéről elbeszélő történeti költszetünk egyedül ránk maradt kincse, amely Árpád korára vonatkozólag önálló forrásértékkel rendelkezik. Anonymus XIII. század eleji (?) monarchikus-arisztokratikus szemléletben fogant Gesta Hungaroruma ugyanis néhány valóságkeletet leszámítva költött hőstörténet. Szereplői hús-vér emberek: hogyha kellett, bátor harcosok voltak, de ha kellett, szemfüles fürkészőkké váltak. Vitézi tetteik sora akármelyik film forgatókönyvével felvonná a versenyt, hát még a krónikák egyet-

len fehér ló-történetével! Mivel azonban a gesta hamar kikerült a történetírás véráramából, és jó félezer évig lappangott, ilyenformán a bejövétel koráról szerzhető tudás sokáig az írott hagyomány krónikás gerincén nyugodott. Hanem az előidő-szemlélet első nagy hangsúlyváltása miatt Árpád alakja hosszú időre háttérbe szorult. Az 1285 előtt alkotó Kézai Simontól származik – még ha kivonatos formában is, de – a legkorábbi önállóan fennmaradt összegzés, amelynek név szerint ismerjük szerzőjét. Az ő Gesta Hungaroruma a legendás hun uralkodót, Attilát tette meg az előidők megszemélyesített példázatává; Árpád a kezdetektől egy közbülső, súlypontját vesztett helyre szorult vissza. Kézai Simon újítását a követők nagy becsben tartották: a hun–magyar kettős honfoglalás szerkezetének érintetlenül hagyásában az ő tekintélye ismerszik meg. Thuróczy János elődeit felülmúló igyekezettel fáradozott Attila megkedveltetésén: I. (Hunyadi) Mátyás király (1458–1490) előképűl állítva megelevenítette a világ pörölyét, az ősmúltat az írói jelennel összekapcsoló Attila–Mátyás párhuzam révén.

A XVI–XVII. század egyre kevesebb figyelmet fordított Árpád személyére és korára. Ennek két oka van. Az egyik, hogy a hunok és a magyarok közötti időárkot az avar história beemelése hidalta át az immár hármas osztatúvá bővült hun–avar–magyar őstörténeti gondolat jegyében. A másik ok az, hogy a folyamatosan gyarapodó tudást kizárólag a külhoni kútfők felkutatása táplálta, márpedig azok általánosságban szóltak eleinkről, ennél fogva a személyek története helyébe a népek története lépett. A monarchikus irányultságnak az sem tett jót, hogy a krónikákból ismert Attila–Árpád vérvonalba egyetlen avar kagánt sem sikerült beilleszteni. Az 1600-as években a protestáns Nadányi János legalább annyit elért, hogy nyugati kútfőkre támaszkodva véget vetett a hosszú időrendi tévelygésnek, és 744 helyett – a nagyságrendileg helyálló – 889-et jelölte meg a magyar bejövétel dátumaként.

Az 1700-as évek derekáig Attila volt és maradt a régmúlt egyetlen érdekes embere. Ekkor azonban több, egymást erősítő hatás terelte az érdeklődő figyelmet a IX–X. század felé. A Bizánci Császárság történelmét feldolgozó jezsuita Kéri Borgia Ferenc 1740-ben közzétett kötete a honfoglalás korának egyik alapvető forrását, a VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császár (913–959) által szerkesztett, majd az utókor által De Administrando Imperio (DAI.) címmel ellátott politikai kézikönyvét vezette be historiográfiánkba. Ám az előidő-szemlélet újabb, elemi erejű hangsúlyváltását Anonymus gestájának felfedezése és első kiadása hozta 1746-ban, az evangélikus polihisztor Bél Mátyás jóvoltából. Álmos és különösen Árpád eladdig háttérbe szorult alakja egyszeriben új életre kelt, ket-tejük „elevenése” utolérte Attiláét. Anonymus mély nyomot hagyott az elkövetkező évtizedek műveltségén. A hun–avar–magyar elgondolás egyensúlya felborult, a figyelem homlokterébe az újrakezdésektől nem szabdalt megtelepedés sikeres nyitánya került, azaz e hármasság legfiatalabb, magyar fejezete.

A formálódó kritikai történettudomány jeles képviselői a gesta bevezették az ismert kútfők közé, ahol esetenként máig ható vitákat gyűjtve módszeresen elemezték, és bírálták adatait. Az Álmostól vagy Árpádtól eredő fejedelmi méltóság feletti vita ekkor éledt fel a két legnagyobb jezsuita történettudós, Pray György és Katona István tollán. A DAI. Árpádtól, míg a Gesta Hungarorum a vérszerződés mondája révén egyértelműen Álmostól keltezte a magyar állami élet kezdeteit. Pray György VII. Konstantin, míg Katona István (helyesen) Anonymus pártját fogta. Ennek fényében érdekes, hogy éppen Katona István volt, aki az „Árpád-ház” és az „Árpád-kor” fogalom párosát terjesztette el történeti gondolkodásunkban Árpád nagyobb és híresebb hatalma mellett érvelve. 1779-ben megjelent okfejtése csak első pillantásra meglepő, hiszen ebbéli döntése a gesta mély megértését tükrözi. Felismerte, hogy Anonymus sem tudott választani: Álmost a turul-monda és a vérszerződés nemzeti históriánk mitikus kezdőalakjává emelte, ezért helyénvaló őt első fejedelemként tisztelni; ám a honfoglalás nagy művét mégis Árpád teljesítette be, aki a megszakítatlan Kárpát-medencei magyar uralom kezdetének méltó jelképévé vált. A közkeletű „Árpád-ház” fogalom tehát nem középkori hagyaték, nem eredeti önelnevezés. Amint a dinasztia kereszténnyé lett, a vérszerződést az első koronázás írta felül, Álmos utódai pedig az 1200-as évektől a szent királyok nemzetségébe sorolták magukat. Igaz, Kézai Simon a Turul-nembeli Árpádról szól, de az uralkodóház nevének kérdése hosszú időre lekerült a napirendről. Az „Árpád-ház” értelmű „stirps Arpadianae” szókapcsolat elemei Zsámboki Jánosnál tűntek fel 1568-ban, különösebb visszhang nélkül. Bél Mátyás 1723-ban már a dinasztia belső eredetére mutatott rá. Az „Árpád-kor” és az „Árpád-ház” kitétel először 1770-ben tűnt fel (természetesen latinul) a jezsuita Palma Ferenc Károlynál, de rendtársa, Katona István volt az, aki idézett okfejtésével köztudatformáló erejű értelmet adott neki. (Ebből a praktikus szakkifejezésből sarjadt később például az első uralkodóház vörös-ezüst családi címerének „Árpád-sáv” neve is.)

Árpád életidejével kapcsolatban Anonymus és Bíborbanszületett Konstantin előadásai már nem támadják, mint az előbb, hanem kiegészítik, megerősítik egymást. A kiindulópont itt is Álmos életkora, innen jutunk el Árpádéhoz. A Gesta Hungarorum 3. fejezete szerint Álmos 819-ben született. A DAI. terjedelmes 40. fejezete a 894-ben indított, magyar győzelmet hozó bolgár hadjárat idején Árpád fia Levente seregvezérségét említi. Ez a közlés – legalább nagy vonalakban – igazolja Anonymus évszámát, hiszen ha Árpádnak ekkorra fegyverbíró felnőtt fia volt, akkor ő már meglelt férfi, atyja pedig hetven életévet is túlhaladott öregember lehetett. Árpád születési ideje ez alapján 840–850 közé tehető. „Amikor Álmos fejedelem érett ifjúvá serdült, nőül vette egy kiváló, ugyanazon földről való vezér leányát, akitől Árpád nevű fia született” – tartja Anonymus, de nem szól többet erről.

Árpád fejedelemsége a fent elősoroltak alapján 895 és 907 között számítható. Tizenkét esztendő igazán nem sok egy nemzet életében, ám ez a tizenkét esztendő máig ható érvényű sorsforduló tanúja: kezdődik a magyarok tömeges Kárpát-medencébe költözésével, közbülső évei a magyar fennhatóság kiterjesztésével telnek, diadalmas végpontját a pozsonyi csata jelenti. E korszakban a Kárpát-medence a görög és a latin írásbeliség látókörének végvidékét képezte, tehát ez a forrástani körülményre tekintettel lehet értékén megbecsülni azt a feltűnő aktivitást, amelyet eleink fejtettek ki. 899–900 között nagyszabású hadjáratot vezettek Észak-Itáliába. 899. szeptember 24-én a Brenta folyó mellett fényes győzelmet arattak I. Berengár itáliai uralkodó (888–924) felett. 900 folyamán az Alföld felől induló erők az Itáliából hazatérőkkel együtt kettős, keleti–délnyugati irányú támadással foglalták el Pannóniát. 901-ben a karantán végekre rontanak, 902-ben az északi Moráviát győzik le. (A Száva és Al-Duna vidékén fekvő Ómoráviát még a honfoglalás előtt számolják fel.) 902-ben a bajorok lakomára hívják, és ott orvul meggyilkolják Kusál (Kusán, Anonymusnál Kurszán) fővezért, de a következő évben újabb háborúra kényszerülnek a magyarokkal, akik 904–905 között immár Berengár király zsoldjában pusztítják Észak-Itáliát, majd 906-ban a szláv dalamancok kérésére Szászországot dúlják. A pozsonyi csata előestéjéig követett harcok sikerét két fontos tényező biztosította. Egyfelől a Kárpát-medencében éppen megtelepedő nép saját védelmi szükségletein felül több ezer, akár két évig (899–900) is nélkülözhető katonát tudott kiállítani, másfelől ezek a nomád taktika szerint küzdő emberek kellően nagy létszámú, megfelelően betanított lóállománnyal rendelkeztek. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy az újonnan beköltözött népesség sírleleteiből kiderül, a férfiak és a nők antropológiai méretértékei között nincs különbség, vagyis nincs arra utaló nyom, hogy megözvegyült harcosok helyben talált, más etnikai közösségekhez tartozó asszonyokat kényszerültek új társukul választani, akkor világosan látszik, miszerint a 895-ben a besenyőktől Etelközben elszenvedett vereség nem járt súlyos, a magyarság életét megbénító következményekkel.

Feltűnő, hogy e tizenkét uralkodói esztendő egykorú illetve közel egykorú híradásait áttekintve szó sem esik Árpád tetteiről. Egyedül VII. Konstantin császár emlékezik meg róla, de ő sem a cselekvő embert, hanem a nemzetségalapító fejedelem-ősatyát ábrázolja, akitől népes uralkodóház ered; mindezt magyar hírforrás, Árpád dédunokájának elmondása alapján. Ez a személyét övező hallgatás mindennél beszédesebben vall arról, hogy ő volt a külvilág számára megközelíthetetlen szakrális fejedelem, Kusál pedig a gyula, a katonai főparancsnok. Árpád főfejedelemségének pusztja ténye egyszersem azt is eldönti, hogy személyesen részt vett-e a pozsonyi csatában. 907-ben hunyt el Árpád, és 907-ben győztek a magyarok a keleti frankok felett. Kézenfekvő az egyidejűségből ok-okozati összefüggésre gondolni, s a Pozsony alatti harcmezőre képzelni az uralkodó hősi halálát. Tetszetős gondolatszülemény: Árpád saját kiontott vérével pecsételi meg

az országfoglalást. Azonban erre nemhogy bizonyíték nincsen, de maga a feltételezés is idegen a X. század magyarjainak szellemiségétől: az istenemberként tisztelt nagyfejedelem személye túl értékes volt ahhoz, hogy kézitusába bocsátkozzék, a vitézi helytállás a névről nem ismert vezérek és harcosok múlhatatlan érdeme. Mert a küzdelem nem akármért folyt. Az Avar Kaganátus bukása után mintegy 90 évvel újra egy steppei eredetű hatalom kezén egyesült a Kárpát-medence, s ez a fejlemény alaposan átrajzolta Közép-Európa politikai térképét. A helyben talált túlélő avarság nem fejtett ki ellenállást az újonnan érkezett néppel szemben, sőt a magyar etnogenezis részesévé vált; a politikai kereteiktől megfosztott morvák elmenekültek vagy beolvadtak; a dél-erdélyi bolgárok sem szólhattak bele az új rend kialakulásába: világos, hogy egyedül a Keleti Frank Királyság rendelkezett olyan katonai erő felett, amely létében fenyegette a Magyar Nagyfejedelemséget. A határ menti villongásokat 907 nyarán követte a birodalmi nagyságrendű támadás, amelynek bevallott célja a magyarok megsemmisítése volt. Két hadoszlop haladt keletre a Duna két partján, a folyón hajók hozták a hadtápot. A magyarok Pozsonyig engedték előrenyomulni a támadókat, ott a steppei taktika elemeinek (színlelt futamodás, bénító hatású nyílzápor) mintaszerű alkalmazásával július 4-én Dietmar salzburgi érsek déli parton vonuló hadoszlopát, a Dunán átúsztatva 5-én Liutpold bajor herceg északi seregét verték meg. A két fővezérrrel együtt számtalan keleti frank harcos esett el. Ez a győzelem a mégoly tiszteletre méltó és nagyhírű nándorfehérvári diadalt is felülmúlja jelentőségét tekintve, hiszen amíg 1456-ban egy szilárd állami keretek között élő nemzedéknek kellett helytállnia, addig 907-ben egyenesen az volt a tét, hogy ezek a szilárd állami keretek egyáltalán kialakulhatnak-e. Pozsony hősei erre a történelmi sorskérdésre igennel feleltek, méghozzá oly nyomatékkal, hogy német földről kiinduló birodalmi léptékű hadjárat legközelebb csak 123 év múltán érte hazánkat. (A 123 évig tartó viszonylagos háborítatlanságnak oka természetesen egyéb, szerteágazó körülményekben is rejlik.)

Nem tudjuk, Árpád megérte-e 907 nyarat, értesült-e a győzelemről. Megismerhetetlen körülmények között távozott e világról, ahogy érkezett. Sírját, földi maradványait sem lehet azonosítani, mint ahogy az összes többi magyar nagyfejedelemét sem. Személyiségjegyeiről sincs semmi biztos tudomásunk. A Hagyomány szempontjából ez így van rendjén: a szakrális uralkodó élete nem a nagy nyilvánosság elé tartozik. Az utókor feladata az emlékezet életben tartása – és nem csak e jeles, 1100. évforduló alkalmából.

## IRODALOMJEGYZÉK

- Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Budapest, 2004.
- Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Budapest, 1996.
- Bóna István: A magyarok és Európa a 9–10. században. Budapest, 2000.
- Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. Kovács László szerk.: Honfoglalás és régészet. Budapest, 1994. 217–224.
- Gombos Ferenc Albin: A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása. *Hadtörténelmi Közlemények* 28. (1927) 429–519.
- Katona, Stephanus: *Historia Critica Regum Hungariae. Stirpis Arpadianae. Tomulus I. Complectens res gestas S. Stephani, Petri, Samvelis Abae.* Pestini, 1779.
- Kristó Gyula: Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán. Szeged, 1993.
- Kristó Gyula szerk.: A honfoglalás korának írott forrásai. Szeged, 1995.
- Kristó Gyula: Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig. Budapest, 2002.
- Makk Ferenc: A turulmadártól a kettőskeresztig. *Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről.* Szeged, 1998.
- Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete. Budapest, 1998.
- Négyesi Lajos: A pozsonyi csata. (907. július 4.) Hermann Róbert szerk.: *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái.* Budapest, 2003. 20–22.
- Pray, Georgius: *Annales Veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum.* Vindobonae, 1761.
- Szabados György: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Budapest, 2006.
- Szádeczky-Kardoss Samu: Az avarok története Európában. Kristó Gyula–Makk Ferenc szerk.: *Árpád előtt és után.* Szeged, 1996.
- Tóth Sándor László: *Levédiától a Kárpát-medencéig.* Szeged, 1998.